

ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИЗДАНИЕ НА ФАКУЛТЕТ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО
ПРИ ВТУ „Св. св. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

БРОЙ 1/2021

DOI: 10.54664/FQHD4905

Марина Теофилова

БОРИС ДЕНЕВ И „РИСУВАНЕТО В ОСНОВНИТЕ УЧИЛИЩА“

Marina Teofilova

BORIS DENEV AND „THE DRAWING LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS“

Abstract: After the Liberation, education in Bulgaria became the work of the Ministry of Education, which at that time determined the cultural and educational policy of the society. At the beginning of the twentieth century the different education of teachers in Bulgaria, the lack of experience and traditions in the teaching of drawing, lead to the use of almost all methods known from the geometric copying system and the experience of foreign countries such as drawing on a grid, drawing on stigmographed sheets, drawing on “templates”, drawing on patterns, drawing on dictation, in tact and others. In this method, at the process of learning the student is required to accurately reproduce a certain image (decorative composition, abstract geometric shapes or real objects). The means and ways of copying are determined by the gradual development of the methodology, by the emergence of new pedagogical views and requirements to the learning process.

Some of the most zealous opponents of the geometric-copying system in our country are Otto Horeyshi, Dimitar Daskalov, Dobri Hristov, Stoyan Chakarov, Konstantin Svrakov, teachers Georgi Palashev, Ivan Strelukhov, Boris Denev, Atanas Chesmedjiev, Petar Angelov and many others. United in their opposition of outdated and stereotyped teaching methods, however, their views differ on the future of art education and the drawing as a subject of teaching. At the beginning of the century Boris Denev became popular with his reformist ideas related to the creative nature of art education. Based on his experience as a primary school teacher, he was the first in Bulgaria who bring out aesthetic education as the main goal of art teaching.

Keywords: Boris Denev; school; fine art; art education; painting; school practice; drawing.

*„Ако почне учителят да преподава рисуването така,
че то напълно да отговаря на детската душа,
ще забележи каква промяна ще се появи
в обучението по всички предмети,
ще забележи какъв жизнерадостен лъч
ще проникне в училището“*

Борис Денев (1905)

След Освобождението образованието в България става дело на Министерството на просвещението, което в този момент определя културната и образователната политика на обществото.

България посреща ХХ в. със Закон за Народната просвета, приет през 1891 г. от правителството на Народния съговор, с министър-председател Стефан Стамболов и министър на Просветата Георги Живков. За модел на новия просветен закон е взет примера на френската образователна

* m.teofilova@ts.uni-vt.bg

система. Структурата и съдържанието на съществуващите програми по „рисуване“¹, както и методите на обучение отразяват изискванията на бързо развиващата се индустриална икономика, разрастващите се градове и търговията, които остро се нуждаят от грамотни и сръчни работници. (Здравков, 2012, с. 14). Като модел за новата програма по рисуване, вземаме френската, създадена от Жул Пије, която е подчинена изцяло на геометрично-копирния метод на обучение. Различната подготовка на учителите в България от началото на ХХ век, отсъствието на опит и традиции в обучението по рисуване, водят до използването на почти всички методи, познати от геометрично-копирната система и от опита на чуждите страни като рисуване по мрежа, рисуване по стигмографирани листове, рисуване по „предложки“, рисуване по образци, рисуване по диктовка, в такт и др. При този метод, в процеса на обучение от ученика се изисква точното възпроизвеждане на определено изображение (декоративна композиция, абстрактни геометрически фигури или реални обекти). Рисуват се прави линии, изчисляват се отношения и ъгли, изобразява се око, ухо, уста, нос и чак след това се преминава към рисуване на глава. Като цяло геометрично-копирната система е една стройна и прагматична система на обучение, изградена на принципа на абстрактно-логическия порядък, който противоречи на детската природа, на възрастовите особености в развитието на детската изобразителна дейност. Средствата и начините на копиране се определят от постепенното развитие на методиката, от появата на нови педагогически възгледи и изисквания към учебния процес.

Новата програма по рисуване идва във време, когато отношението към условията в училищата и към преподаването в България коренно се променят. В педагогическия печат започват да се публикуват преводни статии и материали от съвременни автори, психолози, педагози и изкуствоведи, отпечатват се сведения за проведени учителски конгреси, говори се за образуване на дружества, общества, асоциации и за тяхната дейност, свързана с възпитанието на децата в духа на изкуството. Под силното влияние на най-прогресивните педагози и изследователи в областта на детското творчество Корадо Риччи, Роже Маркс, Джон Ръскин, Едуард Кук, Джордж Сюли, Екатерина Янжул, Вселовод Мурзаев и др. в България се появява реформаторско движение за премахване на съществуващата геометрично-копирна система, което въпреки силната съпротива от страна на учителското съсловие среща широка обществена и държавна подкрепа. В педагогическия печат възторжени започва да се говори за „ново“, „свободно“ рисуване и за „нов метод“ на преподаване.

Върху развитието на изкуството и естетическите възгледи на просветните дейци силно влияние оказва откриването през 1896 г. на Държавното рисувално училище. Предвестник на училището е основаното през 1893 година „Дружество за поддържане на изкуството в България“. Негови основатели са д-р Иван Шишманов, който е и негов пръв председател, Иван Мърквичка, Борис Михайлов, Георги Канела, арх. Йордан Миланов и други художници и общественици, които с подкрепата на Константин Величков изготвят законопроект за откриването на художествено училище. Като министър на Народното просвещение Константин Величков успява да *„инициира няколко значими идеи, които подпомагат процеса на европеизиране на българското общество.“* (Андиркова, 2017, стр. 75) Сред тях са учредяването на ученически библиотеки и читални, издаването на списание „Училищен преглед“ като официален орган на Министерството на народната просвета, но това, с което ще бъде запомнен като държавник е откриването на Държавното рисувално училище. В това благородно начинание „той е подкрепен от група възторжени поклонници на неговата идея – Иван Шишманов, Иван Мърквичка и Антон Митов“. (Божков, 1988, с. 398) Така на 14 октомври 1896 г. в София на ул. „Аксаков“ 22 с княжески указ се открива Държавното рисувално училище, което е първата Художествена Академия в България. *„Целта на това училище е да приготвя: художници по пластичните изящни изкуства; учители и учителки по рисуване, чертане и краснопис за гимназиите, специалните и класни училища; рисувачи по различни*

¹ В България предметът първоначално се е наричал „линейно рисуване“, след Освобождението в различните програми фигурира под различни названия – „рисуване“, „рисуване и ръчен труд“ и др. Едва с програмата от 1967 г. дисциплината е преименувана по руски модел на „рисуване и изобразително изкуство“, а през 1974 г. на „изобразително изкуство“.

клонове на художествената индустрия (иконопиство, резба, декоративно изкуство, керамика, златарство, тъкачни индустрии и пр.)“ (Училищен преглед 1896. г. I, март, кн. 3, с. 209–210: Указ № 4 – чл. 2) За постигането на тази цел училището се организира „на два главни отдела: отдел за художници и учители по рисуване и отдел за рисувачи по художествена индустрия. Всеки отдел се състои от общ курс и специални курсове“ (Училищен преглед 1896. г. I, март, кн. 3, с. 209 – 210: Указ № 4 – чл. 3 и чл. 4).

Още със създаването си Държавното рисуwalно училище провежда професионално академично обучение по образец на европейските академии и решава проблема с подготовката на първите учители по рисуване в България след Освобождението. Тяхната квалификация, по думите на Антон Митов, е съобразена с обществените потребности от преподаватели-художници, които освен рисуване „трябва да бъдат подготвени да преподават т.нар. „сходни предмети“ като геометрическо чертане, ръчна работа и краснописание“. (цит. по Гюлчев, 2001, с. 110).

Като реакция срещу академизма и остарелите естетически схващания на Държавното рисуwalно училище през 1904 г. се основава дружеството „Съвременно изкуство“. Негови членове са Харалампи Тачев, Никола Михайлов, Андрей Протич, Димитър Даскалов, Стефан Иванов и други художници, архитекти и общественици, които се обявяват не само против схоластичния академизъм в изкуството, но и срещу закостенялата копирна система и се борят се за превръщането на обучението по рисуване в творческа дисциплина.

В подкрепа на „новото“ рисуване застава и новия просветен министър проф. д-р Иван Шишманов. Още с встъпването си в длъжност през 1903 г. той ясно заявява своето положително отношение към въпросите на естетическото възпитание и художественото обучение в България. С окръжно №16330 от 25. X. 1903 година той иска мнението на „основното учителство по съществуващите програми и върху всичко друго, което би искало да види реализирано в бъдещата програма.“ (Здравков, 1981, стр. 47) По негова инициатива през 1904 г. са командировани да вземат участие в работата на Втория международен конгрес на учителите по рисуване в Берн учителите Иван Стрелухов и Георги Палашев. Пак по негова идея се организира и първата обща изложба на ученически рисунки в София и първата национална конференция на учителите по рисуване, състояла се през август 1905 г. (Атанасов, 1974, с. 249).

Въпреки тази подкрепа и разбиране от страна на водещите в просветното дело у нас, въвеждането на „новото“, „свободно“ рисуване среща силна съпротива от страна на голяма част от учителите и на много известни общественици и педагози, привърженици на действащата програма по рисуване и методите на Йозеф Хербарт². Не трябва да забравяме, че по това време в България голяма част от учителите, преподаващи дисциплината нямат нужната подготовка и не са в състояние да се справят без помощта на образци и предлошки. „Ето защо когато говорим за борбата за „ново“ рисуване – пише Ст. Здравков, – нямаме предвид просто борба на учителството срещу някаква абстрактна геометрично-копирна система или срещу министерството, което не иска да промени програмите, а борбата срещу всички сили, които поддържат съществуването на тази система, дори и вътрешната борба на учителя със самия себе си.“ (Здравков, 2012, с. 63).

Сред най-ревностните противници на геометрично-копирната система у нас са Отто Хорейши, Димитър Даскалов, Добри Христов, Стоян Чакърров, Константин Свраков, учителите Георги Палашев, Иван Стрелухов, Борис Денев, Атанас Чешмеджиев, Петър Ангелов и много др. Единни в съпротивата си към остарелите и шаблонизирани методи на преподаване, техните възгледи, оба-

² Името на **Йохан Фридрих Хербарт (1776–1841)**, немски философ и педагог, се свързва с прилагането на традиционния подход в обучението, което изяснява своите цели в светлината на етиката и нравствените идеи, т.е. обучението преди всичко трябва да възпитава. Ето защо той препоръчва заплахата, надзорът и наказанието като примитивни, но оправдани педагогически средства, внушаващи авторитет, послушание и контрол върху поведението. Хербарт свежда обучението в училище до изграждането на представите (знания за предметите) като ядро на съзнанието. Според него учениците трябва прилежно да наизустяват преподаваните им знания с цел обогатяване на „кръга на представите“. Като представител на буржоазната класа в Германия, търсеща одобрението на феодалите, той се противопоставя на всички демократични движения от началото на века.

че, силно се разминават по отношение на представата им за бъдещето на художественото възпитание и обучението по рисуване. Сред тях се откроява името на Борис Денев, който става популярен в началото на века с реформаторските си идеи, свързани с творческата същност на обучението по рисуване. На базата на опита си като основен учител, той пръв в България извежда естетическото възпитание като основна цел на обучението по рисуване. (Здравков, 1981, с. 43–58).

Космополит, дарен или по-скоро прокълнат с ярък талант, всестранни интереси и богат живот, той сякаш най-пълно се препокрива с образа на Ренесансовия човек в нашата най-нова история. Неговите документални рисунки представят Балканската война от погледа на очевидец и осветяват нейните герои: войника и смъртта, жертвата и победата, страданието и духа в техните човешки измерения. Лиричен пейзажист и модерен колорист, неговото присъствие в българската следвоенна живопис е силно осезаемо и вълнуващо. Изследванията му в областта на перспективата, авиомоделизма и инженерните технологии са интересни и значими. За него Ружа Маринска пише: *„Борис Денев е художник по рождение. Ранна впечатлителност, изострени сетива за зримите форми предопределят неговото призвание... Живият му интелект се проявява във всичко. Занимават го въпросите на обучението по рисуване в училище и той предлага нови идеи, които се посрещат с интерес.“* (Маринска, 1996, с. 140).

Това, което поразява младия Борис Денев са картините, които вижда да рисуват на улицата търновски художници. *„Гледам в захлас и като че ми премалява от красота. Всеки нарисуван предмет ми се вижда като одушевено същество, което, огряно от слънцето, живее някакъв радостен живот... и аз като че съм чувствал този живот на предметите и по-рано, но някак смътно. Чувствам, че картината ми отваря очите и аз забелязвам вече този странен живот на предметите.“* (Денев, 1993, с. 19)

След завършване на гимназията през 1902 година Борис Денев е назначен за учител в с. Иванча, Търновско. За опита си като начален преподавател в основното училище той пише: *„Още през втората учебна година придобих известност между колеги и учители от близките села заради особения начин, по който преподавах рисуване, четене и писане. Рисуването на човечета, животни и предмети се считаше непедагогично, поради веселото настроение, което създава такова рисуване и нарушава дисциплината. Но моите ученици рисуваха върху гладката страна на каменните си плочи илюстрации с човечета, животни и предмети.“* (Денев, 1993, с. 24).

На 17 май 1905 г. на околийска учителска конференция във Велико Търново Борис Денев представя реферат: *„Как да учим децата да рисуват“* (отпечатан под заглавието: *„Рисуването в основните училища“*), придружен с нагледни демонстрации и изложба на детски рисунки, които са приети изключително положително и оценени като популяризиращи „новата метода“ в рисуването. В София са проведени четири курса по рисуване за основни учители с лектори художника Б. Денев и проф. Ст. Баджов, три курса по моделиране при проф. Ив. Лазаров и Д. х. Иванов. *„Курсовете, – пише Б. Денев, – даваха добри резултати. започнах да получавам покани за такива курсове от окръжните училищни инспекции и от околийските училищни дружества из цяла България. Такива курсове, придружени с изложби от детски рисунки, съм водил в Търново, Елена, Дряново, Габрово, Севлиево, Бяла, Шумен, Ески Джумая, Провадия, Варна, Разград, Добрич, Силистра, Русе, Бургас, Свищов, Видин, София и Луковит. Тогава се постави началото на това рисуване, което днес се застъпва в основните училища.“* (Денев, 1993, с. 24–25).

Рефератът на Борис Денев и неговия новаторски подход на преподаване имат много силен и радушен отзвук в педагогическият печат. В списание „Училищен преглед“, „Ново училище“ и „Училищна практика“ се публикуват отделни статии, посветени на курсовете по рисуване за основни учители или статии, в които срещаме името на Борис Денев и интерпретации на неговия метод на преподаване. На какво се дължи този успех?

Още с въстпителните си думи, Борис Денев излага своето прогресивно виждане за изкуството и неговото влияние в живота не детето, възглед изпреварил времето си и за който дори и сегашните поколения, струва ми се, още не сме дорасли: *„Делта на рисуването, както и на всяко изкуство е да облагороди сърцето на човека.“* (Денев, 1905, стр. 3) Едва като второстепенни цели

той определя развитието на „наблюдение, схващане, представяне, помнене на формите, упражняване на ръката да може да се направлява от окото, развиване на сръчност и съобразителност, чувство на чистота, ред, любов към хубавото, хармоничното, естественото и възвишеното и, най-важното, което ако се постигне, постигната е и крайната цел – любов към природата.“ (Денев, 1905, стр. 3–4)

Извежда връзката, която изкуството има с всички области от човешкото познание и подчертава неговата когнитивна роля в живота на детето: „С рисуването могат да се свържат повечето от предметите, които изучават учениците от основното училище. Тогава тези предмети ставата по-леки и увлекателни; тогава те се усвояват много по-добре.“ (Денев, 1905, стр. 6) Математически величини, пропорции и отношения, образни представи, свързани с географски понятия и явления от естествознанието, разбирането за исторически събития и паметни моменти, дори за четивната грамотност във всичко вижда ползата от рисуването. Но над всички ползи той извежда една: „Полезно е още рисуването поради настроението, в което то привежда учениците. Това настроение е винаги приятно.“ И за да не остане неразбран продължава: „А каква полза от приятното настроение? Това настроение е най-полезно за малките деца. Това настроение изпълва детския живот независимо от нас; то е дарено от самата природа, а всяка дарба на природа си има своето значение.“ (Денев, 1905, стр. 8–9) Ето защо като най-достъпно сред всички изкуства, близко на детската природа Борис Денев посочва рисуването като архетип на всяка духовна изразност: „Но всички изкуства не са еднакво достъпни за децата; значи, всички изкуства не могат да действат на детската душа. Най-достъпно за децата изкуство е рисуването, защото то е най-близко до природата.“ (Денев, 1905, стр. 9)

Анализът на действащата през 1905 година програма по рисуване води Борис Денев до цялостна критична оценка на училищната система, очевидна от съвременна гледна точка, но твърде спорна и смела за времето си: „Ако вникнем добре в програмата по рисуване ще забележим“, че „ние нямаме програма по рисуване, а по чертане“ (Денев, 1905, стр. 10)

Ако отричаш прагматичните ползи от преподаването и водиш учителското съсловие към поставяне на детето и нуждите на неговата душа като център на образованието, рискуваш да бъдеш разпознат като привърженик на Движението за дидактично художество. Движение, което заради крайният си индивидуализъм и отричането на всякаква последователност, планиране и логика в учебния процес е приемано като проява на педагогически анархизъм. Самият Борис Денев критикува учителите-дидактици заради тяхната „едностранчивост“, но са на едно и също мнение по отношение на детското творчество. Според него децата са художници по природа, такива са техните мисли и представи за света, но не им достигат знания и умение да дадат израз на тази своя същност. Ето защо детето трябва „да се окуражи по отношение на рисуването“ и в това той вижда главната и основна задача на учителя. Подвластен на тази водеща идея той отговаря на логичния въпрос какво и как трябва да се рисува: „Трябва да рисуваме от самото начало на чисто поле³-тогава ще изчезнат гореизброените пречки от рисуването по точки; трябва да изберем материал, който да действа на детската душа, да му показва хубавото, светлото, възвишеното – тогава действително ще се стремим към истинската цел на рисуването.“ (Денев, 1905, стр. 11) Тук той признава, че това ще е лесно и естествено за всяко дете и за учител, който е вещ в рисуването и по тази причина препоръчва на учителите да развият тази своя страна: „Това рисуване, което препоръчваме е ново и след дълги колебания, а в някои учители може би и разочарования, ще почне да се прилага, тъй, както трябва. Само, когато учителят се стреми с пълна увереност към истинската цел на рисуването; когато си уясни добре средствата, които ще го заведат при тази цел; когато схване всички приеми по по рисуването, та да може да упътва учениците и да им показва, как да рисуват; когато почне да рисува образцово, разбира се спрямо учениците; когато искрено се възхищава от работата на учениците; когато си изработи вкус; когато почне да разбира хубостите на природата; когато художествените произведения намират отклик в неговата душа, – тогава учителят ще има успех по рисуването.“ (Денев, 1905, стр. 12)

³ Голяма част от учителите в този момент прилагат рисуването по „предложки“, на стигматографирани листове и по образци, с помощта на чертожни инструменти.

В следващите точки от реферата Борис Денев извежда трите сфери, на които трябва да стъпва обучението по рисуване: възприемане на изкуството, изобразителна дейност и възприемане на природата. Към произведенията, които учителя ще представя на децата изискването е те да са съобразени с особеностите на тяхната възраст: *„При гледането на простата рисунка, детето твори и изпитва същата наслада, каквато изпитва художникът във време на своето творчество.“* (Денев, 1905, стр. 20) Водещи в този процес са въображението и детските чувства. *„Най-голямо влияние върху децата оказват тези картини, които са подействали най-силно на въображението и разбудили цял рояк смътни мисли и картини от природата. Такива картини изпълват детската душа с едно особено силно чувство, като произтичащо от някакво сладко съновидение.“* (Денев, 1905, стр. 20)

По отношение на изобразителната дейност той препоръчва да се започне от това, което е най-лесно и занимателно за детето. Препоръчва тематичното рисуване, което черпи сцени, сюжети и идеи от живота на детето и категорично отхвърля рисуването по натура в първите класове, *„защото ако започнем от него, ние започваме от по-мъчното за децата, а не от по-лесното“* (Денев, 1905, стр. 22) Нещо повече, според него, ако караме учениците да започват най-напред с рисуването от натура, преди да са развили своята наблюдателност и основни изобразителни умения, то значи че отричаме нуждата от учител, който да въведе детето в изобразителната дейност. За да се стигне до рисуването по натура, той препоръчва първо да се развие наблюдателността и образните представи на учениците, които ще бъдат основа за схващане на формата на предмета. *„Когато вече наблюдението в учениците е закрепнало, когато те вече са видели как учителят е произвел толкова рисунки от предметите, как той е опростил тяхната форма и вид – тогава учениците могат да започнат да рисуват от натура, при което рисуване, пак се изисква голямо умение от страна на учителя, за да знае как да упътва учениците, да подбира сгоден материал, да направи обучението целесъобразно.“* (Денев, 1905, стр. 23–24)

Следват практически бележки към приложените литографски образци към реферата. В тази част изпъква педагогическото майсторство на Борис Денев, достъпно и с лекота той описва техниката на работа, като препоръчва свободната ръка и избягването на контура при рисуване, материалите са въглен, пастел и тебешир върху търговска хартия, *„от която правят бакалите кесии“*. (Денев, 1905, стр. 29) За улеснение на учителите той дава конкретни идеи и съвети за набавянето на необходимите материали за рисуване, за необходимостта от набавянето подложки (мукави) като посочва цената на всичко, което би било от полза за изработването им. Отделно помества конкретни съвети към всеки образец.

Последните страници на реферата Борис Денев оставя за да изведе в цялостен вид експерименталната си методика основана на творческата дейност на учениците в начално отделение: *„Нека пак повторя, че рисуването не трябва да се счита за маловажен предмет, а , напротив, колкото в по-долно отделение боравим с него, толкова по-голямо значение и преимущество трябва да му отдаваме пред другите предмети, защото рисуването е най-богатият и най-съдържателният език за децата.“* (Денев, 1905, стр. 34)

Практическият курс по рисуване за учители в основните училище, който води Б. Денев е изцяло под знака на педагогическите му възгледи. Новаторската методика, която представя в реферата, посветен на стремежът му да хвърли светлина върху природата на детската рисунка и творческия процес има голям успех и бива отразена в ред статии в списанията „Училищна практика“, „Ново училище“ и др., в които различните автори, според личните си пристрастия акцентират върху отделни моменти и интерпретират по своему други. Но общото впечатление е възторжено и никой от тях не крие впечатлението, което му е направил учителят, художникът, творецът Борис Денев.

В списание „Ново изкуство“ името на Борис Денев се споменава от Д. Негенцов, който не крие възхищението си от този млад човек: *„Младият и енергичен основен учител Б. Денев, който напоследък изпъкна и като талантлив самобитен художник, направи особено много в тая насока. Сам изнесе уредбата на повечето от курсовете по рисуване. Придобитото веднага се прилага на практика и днес новото рисуване е намерило прием вече в повечето от нашите основни училища. Доколко то успешно се води, това е друг въпрос, но отрадното тук е това,*

че онова, което другаде, сръщайки отпор на неотстъпващата традиция, става с десетилетия, у нас си извоюва такова широко място само за няколко години. А и има всички основания да се вярва, че българското учителство няма да остави да се компрометира това „ново“. (Негенцов, 1910, с. 361)

Чрез статията „Първи училищни дни“ д-р Стоян Чакъров, главен „уредник“ на списание „Училищна практика“ утвърждава идеята, че рисуването въвежда учениците в училищния живот, че то има силата да „отвързва устата“ и да ги накара да обикнат учението, формира и обогатява образните им представи, с което отваря вратата за „четмото, писмото и на отделните стъркове на знанието“. (Чакъров, 1906, стр. 409) Впечатляващо е развитието на статията, която е изпъстрена с „наивни“ и „емоционални“ илюстрации от самия автор, който храни топли и ярки спомени „из Габровския курс по рисуване, ръководен от г-нъ Деневъ — основен учител в Гърново, който съумя със своя твърде интересен метод на преподаване едва ли не да пристрасти слушателите си към този стрък на художеството.“ (Чакъров, 1906, стр. 414)

В една остро критична статия по повод училищната реформа от 1907 година озаглавена „Нова учебна програма за основните училища“, Стоян Чакъров пише: „Недостатък на програмата е, дето е изброена в подробности материята, която трябва да се вземе по рисуване. Като принцип за избора на учебния материал по този учебен предмет са вземати типичните форми: слива, синдджирчи, очила, листа и др., а освен това запазено е в доста голяма доза и старото геометрично-орнаментално рисуване: „рисуване със свободна ръка на триъгълник, четириъгълник и правилен шестоъгълник. Окръжност и елипса и т.н. – Тукъ трябва да се остави учителят свободен. Още по-вече, че за наша гордост, в нас се зароди едно течение по рисуване, култивирано и насаждано от г-нъ Б. Деневъ, което, психологически, е много по-вярно от това, що е наведено в програмата Това е рисуването с петна. Учителството от Шуменския, Габровския, Гърновския, Севлиевския и т. н. краища, с редки изключения, с възхищение е прегърнало и се води по метода на г-нъ Денева Резултатите са очарователни. Трябва ли сега учителството от тия краища на родината ни пак да се върне към прословутите типични форми?“ (Чакъров, 1907, стр. 582)

В отделна статия озаглавена „Бележки по свободно рисуване“ авторът, подписал се „М. А-овъ – Шумен“ споделя своите впечатления от курса по рисуване, „устроен през коледната ваканция в Шумен 1906 г и ръководен от симпатичния млад търновски учител Б. Деневъ.“ (Училищна практика, 1907, г. II, кн. 3, стр. 129–143) В нея авторът споделя записки и мисли, като се спира само на ония моменти, които са му се сторили по-интересни и по-полезни. Акцентът в тези записки е поставен върху избягването на контурното рисуване като по-трудно и твърде „абстрактно“ за учениците. Поради близостта на рисуването със свободните съчинения, според него, полезно и удачно е прилагането на рисуването като помощно средство за усвояването на знания по предметите География, Закон Божи и др. „Курсът, пише той, бе ръководен отлично и ръководителят вършеше работата си смело, защото той изглеждаше, че се е освободил от всякакъв шаблон и не искаше да подражава на никоя школа: Значителна част от изработеното и казаното от него привличаше слушателите със своята оригиналност и самородност. Сега е случаят да кажем, че свободното рисуване най-добре може да се усвои само в такива курсове и че учителството трябва да се погрижи само да си уреди такива.“ (Училищна практика, 1907, г. II, кн. 3, стр. 143)

В следващият брой на списанието редакторите се връщат към темата, като публикуват в рубриката „Изъ практиката—за практиката“ наред с отделен материал, посветен на „Курс по новото рисуване в гр. Шумен“ с автор Ст Касев от Шумен.

За авторът новият метод е влял живота в „сухия“, „безинтересен“ и „отегчителен“ предмет. Според него учителското съсловие е прозряло този момент, но се е нуждае от подготовка и разбиране, за да може да го прилага в практиката си. „И ето, пише той, заредиха се курсове по „новото“ рисуване. Такива курсове вече има в София, Русе, Казанлък, Гърново, Габрово, Севлиево и Кюстендил. В Шумен през изтеклата коледна ваканция също бе устроен курс по рисуването. Курсът започна от 17. XII и трая до 5. I. Поради успеха и особеното на този курс направление, той заслужава да се отбележи.“ (Касев, 1907, стр. 249) Основната цел на курса, според авторът

на статията, е била практическа – да се запознаят заинтересованите учители с „новото“ рисуване: *„Тая цел бе напълно постигната, благодарение нещата ръководене на курса от младия художник г-нъ Борисъ Деневъ (учител въ Гърново). Със своята похватност и владение на рисуването той съумя през цялото време догдето трая курса да поддържа интереса и охотата към работа у курсистите – учители и учителки.“* (Касев, 1907, стр. 249)

Изключително любопитни са следващите редове, в които разбираме, че Ст. Косев е имал възможност от „ученическите скамейки“ да усвои необходимата „сръчност“ и „техника“, необходими за разбиране на новото рисуване. *„Г-нъ Деневъ, споделя той, започна тъй, както се започва и с малките ученици. Започна се с рисуването от памет и илюстриране и се свърши с рисуването от натура.“* (Касев, 1907, стр. 249) За него това е напълно естествено и педагогично. *„Матерната по рисуване ще зависи и ще се нагласява още и от целокупното обучение в отделението, обаче никога не трябва да се изпуца крайната цел на рисуването —художественото възпитание.“* (Касев, 1907, стр. 250)

Съпътстващата курса изложба от над 600 рисунки на ученици (от I, II, III и IV отделение) красноречиво убеждават курсистите в големия успех, който може постигне в обучението по рисуване: *„Ясно стана, пише Ст. Касев, че и детето може да направи „нещо“ художествено, че и в него може да се създаде вкус и обич към изкуството.“* (Касев, 1907, стр. 250) Очевидно Борис Денев с лекота е увлякъл курсистите си да го следват далеч извън прагматичната и приложимата страна на преподавания метод, като ги е въвлякъл в убеждението, че предметът има естетическа, дълбоко емоционална и формираща духовни качества страна: *„Обаче, изхожда ли се от настроението, нагласява ли се рисуването съобразно детската природа, ученикът ще работи с обич, ще изпитва истинска наслада от работата и ще се предаде с цялото си сърце към нея, а от картинките му щ е блика живот“.* (Касев, 1907, стр. 251)

Атмосферата, която цари по време на тези курсове е толкова вдъхновяваща, че авторът завършва статията си напълно в духа на модерното по това време Движение за дидактично изкуство с възклицанието:

„Прочее, повече свобода в работата на „малките“ художници!

Художество, повече художество в училището!“ (Касев, 1907, стр. 251)

Когато провежда тези курсове Борис Денев е само на 24 години. Тепърва му предстоят онези събития, които би следвало да формират неговата личност и мироглед. В периода 1909–1914 с две прекъсвания следва живопис в Художествената академия в Мюнхен последователно при професорите Лео фон Льофиц, Карл фон Мар и Анжело Янк. Следването си в академията финансира със средствата от пороведените курсове и от самостоятелните изложби в София. Участието му в Балканската война и последвалото му постъпване през 1915 година в Министерство на отбраната като военен художник на мястото на скоро починалия Ярослав Вешин го поставят наравно с най-големите художници на времето.

Но дали постигнатото от него в сферата на общото образование и възгледите му за силата на естетическото възпитание са оценени и достатъчно добре разбрани от учителското съсловие в първите десетилетия на XX век? *„Трябва да признаем, пише Стоян Здравков в студията си, посветена на педагогическите възгледи на Борис Денев, че колкото и положителни да са оценките на съвременниците на Б. Денев в тогавашния педагогически печат за дейността му, те не излизат от рамките на това, че той популяризира и утвърждава предметното рисуване в основното училище, като подготвя практически учители за работа по новата програма от 1907 г., в която обучението по рисуване според окръжно №15335 е поставено на съвременни нови начала“.* (Здравков, 1981, стр. 48)

Борис Денев има много последователи, които публикуват статии, посветени на естетическото и художественото образование, но има и такива, които изказват противоположни становища. Според тях от първостепенно значение в образованието чрез рисуване е именно изграждането на „техническа сръчност и изобразителни умения“. (Папазов, 2015, стр. 130) Подобно е и мнението на една част от преподавателите в Държавното рисувално училище, които изненадващо се оказват консервативни по отношение на „свободното“ рисуване. В книгата „Обучението по рисуване в

българското училище“ Стоян Здравков привежда следния пример: *„По повод първата национална конкурсна изложба на ученически рисунки от средните учебни заведения, в която преобладават копираните „предложки“ (образци) по „анделовата система“, компромисни предложения прави и авторитетната комисия, състояща се от преподавателите от Рисувалното училище А. Митов, П. Клисуров, Б. Михайлов, Ж. Спиридонов и главния инспектор на министерството Г. Табаков. Като обсъжда действащата програма по рисуване, тя изказва мнението си, че по основният си принцип, който е същият, усвоен от френското министерство на просвещението и одобрен от I конгрес на преподавателите по рисуване, програмата може да остане за сега същата“*. (Здравков, 2012, стр. 67)

Законът за Народната просвета от 1909 г., създаден при управлението на Демократическата партия с министър-председател Александър Малинов и министър на просветата Никола Мушанов е признат за един от най-добрите образователни закони в Европа от това време. (Алманах България XX в., 1999, с. 610-611) Въпреки това именно с този закон „рисуването по натура“ се налага като основен метод и единствена система на обучение по предмета, устояла без съществени промени в българското училище близо 60 години. Така въпреки прогресивните идеи на много педагози, просветни дейци и учители, които настояват предмета да се превърне в творческа дисциплина, се налага „рисуването от натура“ като най-удачна форма за развиване на наблюдателността и сръчността на учениците, в което се вижда и основната цел на обучението.

Педагогическите възгледи на Борис Денев са синтетични по своята същност, те почиват на стремежа му да развива едновременно всички страни на детската природа чрез творческа и изобразителна дейност. Като водеща сила в този процес той извежда детските чувства, въображение и виталност. Ето защо той категорично отхвърля прилагането на принудата, копирането и наизустяването, като напълно чужди на детската природа. Прозрял, че обучението в изкуство развива всестранно личността на ученика, *„не само неговата сръчност, но и индивидуалната му култура и чувствителност“*, Борис Денев гради своя методически подход на базата на взаимодействието на изкуствата: музика, поезия, живопис и най-вече на прякото общуване с природата и обектите от действителността. (Божков, 1988, с. 397),

И ако тези негови прогресивни възгледи остават до голяма степен неразбрани и неприложими в зората на миналия век, то какво можем да кажем за педагогическата реалност в началото на новото хилядолетие? Повдигането на този въпрос, в контекста на днешното училище би бил спекулативен, но и навременен. В стремежа да осъвременим средствата на преподаване и да реформираме изцяло училището, сме склонни да прибегваме до новите медии и технологии масово и безцелно. От монтирането на интерактивна дъска във всяка класна стая до преминаването в изцяло дистанционна форма на обучение, при която посредник между учител и ученик стават виртуалните образ и среда, без да отчитаме и съзнаваме ясно връзката им с формирането на естетическата култура и визуалната грамотност на учащите се и още по-малко с природата на визуалните изкуства изобщо, доколкото разбирането за *„същността на изкуството се заключава в неговата откровеност и чистота на изказа“*. (Геофилов, 2015, стр. 140) И въпреки че новата програма по Изобразително изкуство представя дисциплината в съзвучие със съвременните тенденции в развитието на изкуството и училището, основните противоречия, свързани с недооценяването на мястото на изкуството в сферата на общото образование, маргинализирането на естетическото образование и малкия брой часове, които се водят до голяма степен от преподаватели без специализирано художествено образование остават неразрешени.

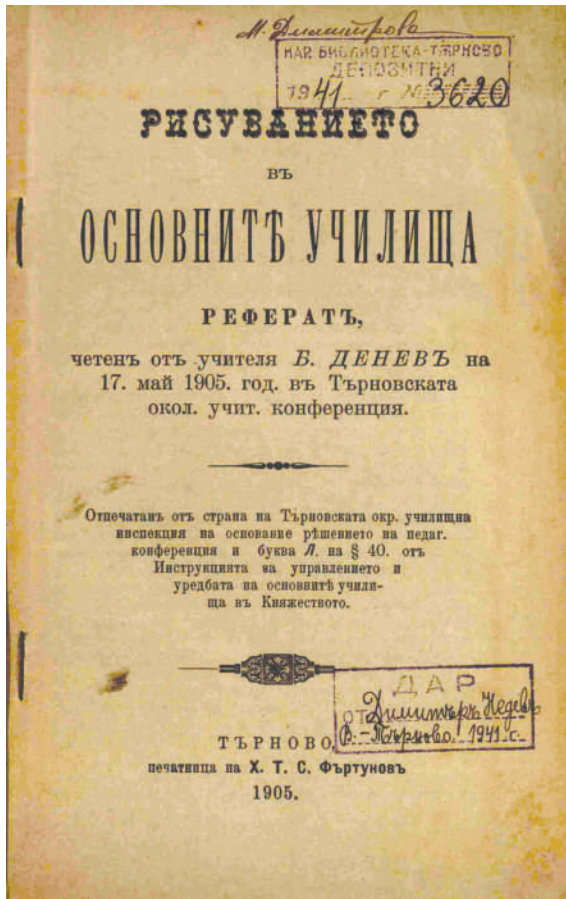
ЛИТЕРАТУРА

- Андиркова, М. Цивилизованият избор. Българската изкуствоведска мисъл до средата на XX век. НХА, София, 2017
- Алманах България XX век (под ред. на Ф. Панайотов). С., 1999.
- Атанасов, Ж. История на естетическото възпитание. С., 1974.

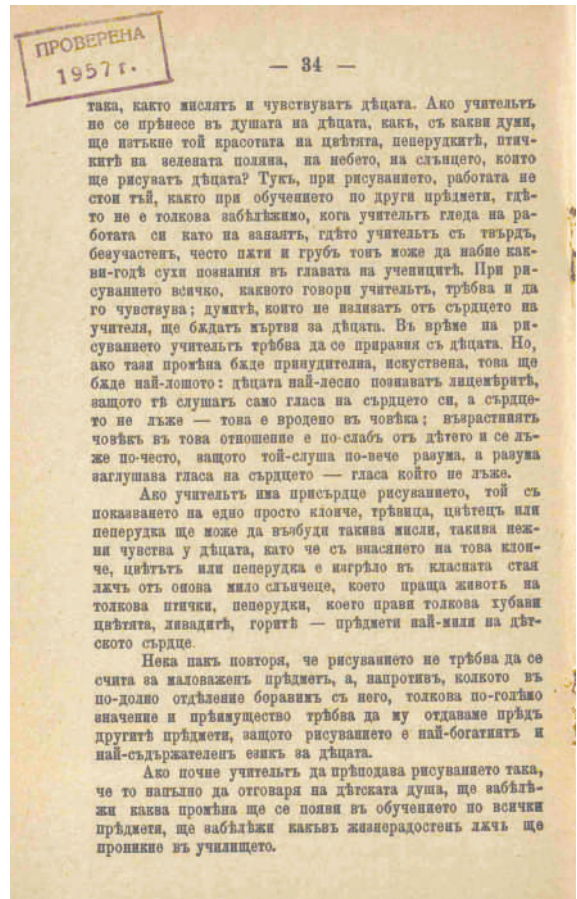
- Божинев, Ал.** Изложбата на Борис Денев. „Македония“, г. 1, 08.12.1926 г.
- Божков, Ат.** Човекът и изкуството. Част I. С., 1988.
- Денев, Б.** Рисуването в основните училища. Реферат четен от учителят Б. Денев на 17. май 1905. год. в Търновската окол. учит. Конференция. Печатница на Х. Т. С. Фъртунов. Търново, 1905
- Денев, Б.** Автобиография. С., 1993.
- Здравков, Ст.** Педагогическите възгледи на з. х. Борис Денев. Трудове на ВТУ, том XVIII, кн.4, 1981, с. 43–58.
- Здравков, Ст.** Обучението по рисуване в българското училище. От Освобождението до края на XX век. В.Търново, 2012.
- Минев, М.** Борис Денев – художник и поет. в. „Литературен час“, 17.04.1935 г.
- Мутафов, Ч.** Творческото дело на Борис Денев. сп. „Завети“, г. 1, бр. 7, 1934 г.
- Негенцов, Д.** Изкуството в живота на детето. сп. Ново училище, година I, кн. 5–6, Варна, 1910. с. 356–360
- Ново училище.** Педагогическо списание. Варна, 1910, година I, кн. 1–10; 1911, година II, кн. 1–10; 1912, година III, кн. 1–6; 1914, година III, кн. 7–9.
- Папазов, Б.** Художествено обучение чрез изобразително изкуство. Пловдив, 2015
- Скитник, Сирак.** Творческото дело на Борис Денев. сп. „Завети“, г. 1, бр. 7, 1934г.
- Теофилов, К.** Трансформация на традиционните схващания за „качеството на изкуството“ по отношение на фактора „време“. Юбилеен сборник доклади от международна научна конференция в чест на 85-годишнината на Проф. д. изк. Валентин Ангелов. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2015, с. 139–143
- Хорейши, О.** Резултат от преподаването на рисуването по новата метода. сп. Училищен преглед, кн. 6., 1905, с. 703–712.
- Чакърров, С.** Първи училищни дни. Училищна практика, 1906, г. 1. кн. 7, Варна, 1906, с. 406–419
- Чакърров, С.** Новата учебна програма за основните училища. Училищна практика, 1907, г. 2. кн. 10, Варна, 1907, с. 577–584
- Шарелман, Х.** Една импровизация. Училищна практика. г. I, кн. 9, Варна, 1906, прев. Ст.Чакърров, стр. 530–533.
- Училищна практика.** Месечно списание за уяснение и практическа приложба на новите веяния в областта на методиката. Изд. Книжарница К. Евстатиев, Варна, 1906–1912 г.

Описание на илюстрациите:

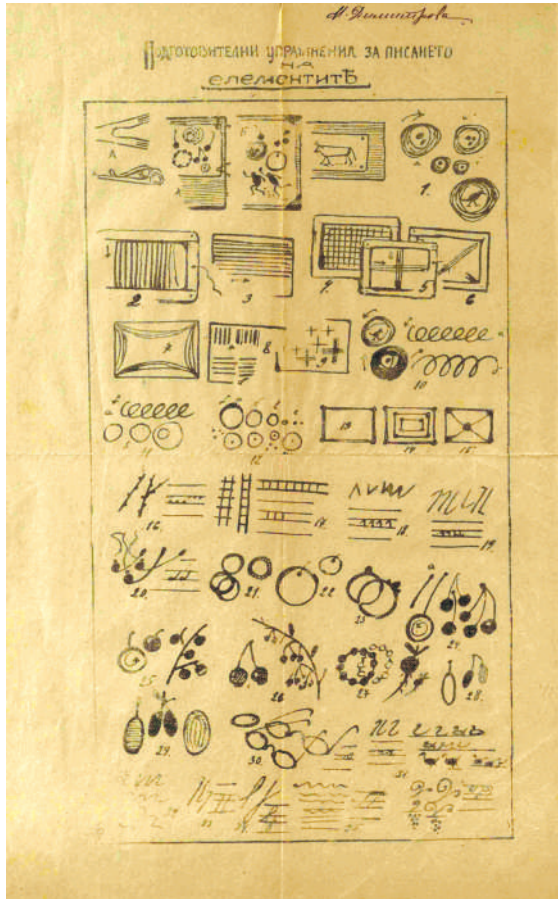
1. Б. Денев. Заглавна страница на реферат „Рисуването в основните училища“, В. Търново, 1905
2. Б. Денев. Страница от реферат „Рисуването в основните училища“, В. Търново, 1905
3. Б. Денев. Приложение към реферат „Рисуването в основните училища“, В. Търново, 1905
4. Б. Денев. Приложение към реферат „Рисуването в основните училища“, В. Търново, 1905.

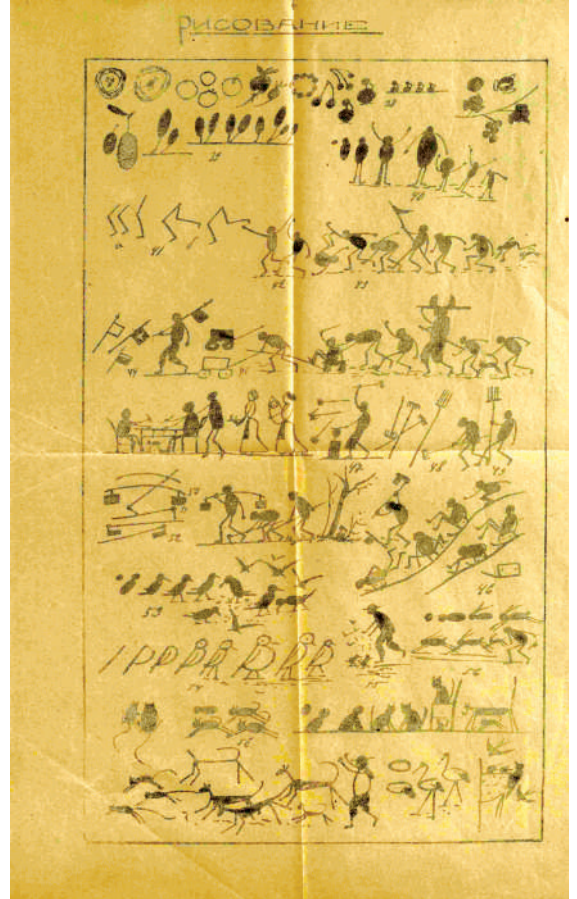
1.

2.

3.

4.